

# Sisse's 15 Year Old News

No. 1 2009

## Whiskyn i vår litteratur: Strindberg, Söderberg och Falstaff

På slutet av 1800-talet blev whiskyn bli populär i Stockholms litterära kretsar. Den nya drycken hade en mer intellektuell touche än den borgerliga punschen och den banala toddyn. Författare, skribenter och tidningsmän filosoferade över en whiskyrogg på Stockholms restauranger. Även i böckerna gjorde whiskyn sitt intåg.

Berns salonger startade varietéunderhållning år 1895. Även om detta nya nöje var mycket populärt fanns det de som var kritiska och ansåg varietén vulgär och oestetisk. En av kritikerna var Hjalmar Söderberg. När ett förbud mot spritförtäring i samband med föreställningarna infördes 1896 dog varietén ut. Berns återgick då till sin vanliga klassiska musikunderhållning.

Förvillelser (1895): ”Han steg in i Berns salong, som tillfälligtvis var närmast, satte sig i ett hörn på en av läktarna och beställde en visky. Det var full varité. En fet dam hoppade omkring och kvittrade på tribunen utan att lyckas överrösta orkestern och sorlet bland den drickande, rökande och skränande publiken.”

### Visdomar som var allt för sanna

Hasselbacken på Djurgården, som ägdes av konditor Wilhelm Danielsson, var under 1800-talet senare hälft en av de bästa restaurangerna i Norden. Dit gick man för att äta fina och påkostade middagar.

Hjalmar Söderbergs karaktärer dricker gärna whisky när livsvisdom av det kargare slaget skall serveras.

*Doktor Glas* (1905): ”Kan du slå dig lös idag? Så kör vi ut till Hasselbacken? – En utmärkt idé, svarade Markel.”

”Jag hade bett Markel att per telefon försäkra oss om ett bord vid verandaräcket, han har nämligen mera auktoritet på stället än jag. Vi fördrevo tiden med en akvavit, ett par sardiner och några salta oliver, medan vi gjorde upp programmet: Potage à la chasseur, sjötungsfilet, vaktel, frukt. Chablis; Mumm extra dry; Manzanilla ... Publiken hade glesnat, det elektriska ljuset skruvades upp, och det började skymma därute.”

”Nej, Glas, det här går inte längre, sade Markel bekymrad. Hur längre tänker du att vi ska sitta här utan en droppe visky?”

”Jag ringde på kyparen och beställde visky och ett par filter, ty det började bli kallt.”

”Det hade blivit tomt omkring oss. Det susade höstligt i träden. Skymningen grånade och tätade. Och draperade i våra filter som i röda mantlar sutto vi länge kvar och talade om både låga och upphöjda ting, och Markel sade saker som voro alltför sanna att kunna fästas med skriftecken på ett papper, och som jag har glömt.”

### En hövding i hörnet

Publicisten och ägaren av tidningen Figaro, ”Jörgen” Lundström sågs ofta på Stockholms finare restauranger.

Sekelskiftets Stockholm: en liten stad där alla som deltog i det offentliga livet kände varandra. Ungkarlarna flydde ofta den ”ensliga kammaren eller vindskupan” för att äta på lokal.

*Stockholmskrönika från sekelskiftet (1900)*: ”Och Figaroparnassen – var vilar dess stridbare hövding nu sin eldsjäl efter arbetsdagens möda, eller med andra ord, var tar Jörgen sin middagslur nu för tiden? Du vet det inte, men du längtar att återse honom, ty du känner dig inte riktigt hemkommen förr; och du hinner knappt längta, förrän du redan ser honom sitta i sitt soffhörn med sin whisky på bordet, det må nu vara i Operakafét eller i baren på Grand.”

August Strindberg var till en början tveksam till whiskyn, men omvärderade senare drycken. Då bjöd han gärna sina gäster på whisky. Teatermannen August Falck berättar om ”den stora whiskydrickningen” hos Strindberg. Den inföll vid sju-åttatiden på kvällen och avslutades framåt morgonen vid isskåpet i tamburen. Strindberg och hans gäst stod lutade mot skåpet och drack kall mjölk. Då sa Strindberg: - Ser du gosse – om du tar ett provrör och slår whisky i och så slår mjölk ovanpå, så ser du hur mjölken trycker ner whiskyn.

### Whiskyn gör människor tungsinta

Strindberg var kund hos K. A. Nydahls vinhandel. Ett av Nydahls importerade whiskymärken var Haig & Haig.

*Svarta Fanor (1907):* ”Fugan blev mångstämmig kanon; samma gamla motiv, från sekelskiftet men i andra tonarter.

”– Whiskyn, den gemena, kom 1890; den gjorde människorna tungsinta och undanträngde den glada punschen, som begär sång och käglor. Cykeln och telefonen ökade hastigheten och införde otåligheten: hastiga resultat eller inga!”

### **Punschen söt och sliskig**

Falstaff Fakirs burleska humor har sin utgångspunkt i lundsiska student- och karnevalsskämt.

I Albert Engströms illustration av Falstaff Fakirs text ser man att whiskyn som fakiren och mahatman dricker är av märket Uam Var. Det är skotsk-gaeliska och betyder ”bästa brygden”. Uam Var tillverkades av den skotska firman Innes & Grieve och var populär i början av 1900-talet.

*Huru jag blev fakir (först publicerad i Strix 1895):* ”Vi höjde oss blixtnabbt i etern och sutto efter ett par stunder på Himalayas högsta spets. Mahatman framtog ur sin mantel något whisky, drack mig ärligen till och uppmanade mig därpå att skärskåda universum genom hans monokel.”

”– Tag denna monokel, sade mahatman. Jag har fler därhemma i Tibet. Skål, skål! ... Jag drack ivrigt och kände mig full, ja uppfylld av helig vördnad och glädje, och sjöng högljutt för mig själv:

Tacka vet jag litet whisky!  
Punschen är så söt och sliskig.  
Bittervatten vid ett gille  
Hindrar mången att få dille.”

### **Dricker du whisky – är du arg?**

Oscar Levertin beskriver hur man kring sekelskiftet valde mellan whisky och punsch alltefter lynne och livsstil. Punschen ansågs vara för de levnadsglada och godlynta medan whiskyn dracks av intellektuella grubblare. Ett talesätt från sekelskiftet var: ”Vira och punsch och belåtenhet hör ihop och bridge och whiskygrogg och ilska hör ihop.”

*Magistrarne i Österås (1900):* ”Men Gabriel Herrlaenius lagade på anmodan punsch efter ett gammalt släktrecept. Han hade broderad skjorta och gul väst av nankin, som kommo på vid högtidliga tillfällen, och dessutom en uråldrig kapprock med stor krage, som till hans häpnad blivit modern och brukbar igen. Allvarsamt slevade han i åt kamraterna den doftande drycken.”

”– Det skall vara brors fina blandning, som kan låta mig övergiva det klassiska majölet, sade rektor Frank. Ja, detta är verklig, äkta Carolina.”

”– Ja, så långt som till punschen kan jag gå, fortsatte rektorn. Men något avskryvare än den moderna whiskyn vet jag icke. Aldrig får den komma in genom mina dörrar. Det är hela den färg- och laglösa, missbelättna och brandluktnande tiden.”

”– Whiskyn är nutidsdrycken, svarade klassikern. Vår tids skeptiska, spleenfyllda och intellektuella dryck, lika väl som den opportunistiska punschen var studentmötenas och skandinavismens. Men här i Österås märker ni icke, vilka antikviteter ni blir. Och bland alla dessa inventarier tänker du, Erland, sätta fast dina unga ben?”

August Strindberg brukade besöka Albert Engström i Grisslehamn. De drack grogg och diskuterade nätterna igenom. Efter ett besök hos Engström berättar Strindberg att de hade pratat oavbrutet i 70 timmar och att Engström hade försökt knäcka honom med whisky. ”men Albert lyckades intel!” sa han triumferande.

### **Något för Folkhälsoinstitutet?**

August Strindbergs favorit lär ha varit Glen whisky.

*August Strindberg & jag (1923):* ”Vi vegeterade och kritiserade, rökte och drucko grogg. Han drack grogg på sitt speciella vis. Han ville om möjligt ha mycket små glas, hällde i en obetydlighet visky, fyllde med vichyvatten till brädden och tömde blandningen i ett drag. Sen kunde han dröja en halvtimme till nästa grogg. Han överdrev aldrig i dryckjöm, hans tal var vettigt, jag har aldrig hört en råhet eller en banalitet på hans tunga. Och ibland blixtrade det till – en idé föddes, ett infall kom strålade av genialitet.”

I ”Det var en tjugusande idyll” skildrar Gustaf Hellström Stockholm från år 1907.

Rydbergs American bar öppnade 1902 och var en av de första barena i Stockholm där man serverades vid disk. Det var den i särklass populäraste samlingsplatsen för den tidens kändisar. Inte minst berodde detta på ”Gustafsson i baren”, barmästaren Frans Gustafsson.

*Det var en tjugusande idyll (1938):* ”Bilen stannade utanför Rydbergs. Baren var proppfull: stamkunderna hade utökats med värflanörer. Man trängdes vid disken. Alla fönsterbord var upptagna. Folk stod med glas i händerna mittpå golvet. Gustafson skakade drinkar som en månadsrasande. Pokertärningarna rasslade i läderbägarna.”

”Plötsligt stod kåsören framför honom. – Väntar ni någon?”

- Jag sitter och väntar på Orrman. Men jag har inte stämt möte med honom. Men han dyker väl upp så småningom.

- Får jag slå mig ner ett slag?

- Med största nöje.

Kåsören beställde en viskypinne och satte sig mittemot honom..